

Завдяки аналізу цих документів реконструйовано ще одну маловідому сторінку історії національної кіноосвіти, а в науковий обіг уведено нові документи КДІКу. Проведене дослідження важливе для усвідомлення того, що вища українська кіношкола розпочала свою роботу не з початку шістдесятя років двадцятого сторіччя, а на тридцять років раніше. В середині тридцятих років Україна мала власну мистецьку кіношколу, припинення діяльності якої відбулося не з власної волі.

1. Архів Всеросійського державного інституту кінематографії (ВДІК). – Ф. 1. – Оп. 1-л. – Спр. 21. – Арк. 165. 2. *Гольдштейн І. Ц.* Автобіографія 2 жовтня 1946 р. // Архів студії хронікальних фільмів. – Ф. оператори. – Спр. Гольдштейн І. Ц. – Арк. 3. 3. Курсовий паспорт студентів КДІКу набору 1935–1936 навчального року // Російський державний архів літератури і мистецтв (РДАЛМ). – Ф. 2900. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 20. 4. Проект нав-

чального плану IV курсу на 1938–1939 навчальний рік // РДАЛМ. – Ф. 2900. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 25. 5. *Радюк К.* Спогади // Стенограма вечора пам'яті кінорежисера С. М. Цибуньник. – К., 1997. – С. 7. 6. Реорганізація Всесоюзного інституту кінематографії: [Ред. ст.] // Кино. – 1938. – 29 августа. 7. Склад студентів Державного театрального інституту і технікуму на 2 півріччя у 1936–1937 навчального року // Державний архів м. Києва (ДАК). – Ф. 1193. – Оп. 2. – Спр. 80. – Арк. 12 зв. 8. Склад студентів другого курсу Київського державного театрального інституту // ДАК. – Ф. Р. – 1193. – Оп. 2. – Спр. 77. – Арк. 4 зв.-5. 9. Склад студентів Музично-драматичного інституту ім. Лисенка за 1933–1934 навчальний рік // ДАК. – Ф. 1193. – Оп. 2. – Спр. 60. – Арк. 28. 10. Склад студентів першого курсу Київського державного театрального інституту // ДАК. – Ф. Р. – 1193. – Оп. 2. – Спр. 77. – Арк. 23 зв.-24. 11. Список програм операторського факультету КДІК, які передані у ВДІК // РДАЛМ // Ф. 2900. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 26. 12. Список студентів Театрального інституту, які висуваються на персональну стипендію // ДАК. – Ф. 1193. – Оп. 2. – Спр. 75. – Арк. 6. 13. Статистичні дані про викладачів і студентів за 1935–1936 навчальний рік. – ДАК // Ф. 1193. – Оп. 2. – Спр. 76. – Арк. 7.

Ірина Головай

Українська нація у потрактуванні Івана Франка

У статті аналізується творча спадщина І. Франка, а також розуміння ним понять «українська нація» та «Українська держава». Ці визначення залишаються актуальними для сучасних науковців, політиків і громадських діячів.

In the article the creative heritage of I. Franko as well as his interpretation of the notions «Ukrainian nation» and «Ukrainian state» are analyzed. These definitions stay still actual for modern scientists, politicians and public figures.

На сучасному етапі становлення і розвитку України як демократичної, правової, суверенної, національної держави гостро постають питання «нації», «національної ідеї», «національної свідомості».

У науковій літературі знаходимо ряд визначень щодо поняття нація, національна ідея. «Нація (від лат. *patio* – народ, плем'я) – 1) форма стійкої історичної спільності людей, що виникла на основі спільності мови, походження, території, економічного життя, культури і ментальності; 2) держава, країна» [5, 410]. «Нація – це водночас особливий стан та певний історичний етап розвитку етносу, пов'язаний з творенням національно-державних символів та атрибутів, національно-державної свідомості, загальнонаціональних інтересів, національної ідеї і національної культури» [7, 347].

В. Євтух у статті «Етнічні меншини в Європі» зазначає, що можна виділити три основні підходи до розуміння нації: 1) Нація – це народ, що має державу, щоб мати державу, деякі члени цього народу мають становити основну частину провідних сил цієї держави, а більша частина представників народу тим чи іншим чином має ідентифікувати себе з цією державою; 2) нацією стає культурний народ, завдяки переростанню свідомості належності до однієї спільноти в політичну волю спільноту; 3) нація – це етнічний колектив, який має спільну політичну свідомість, а в політичному плані зорганізований у формі національної держави.

Л. Лук'яненко у книзі «Національна ідея і національна воля» подає таке розуміння поняття нація: «Нація – це наш антропологічний склад, темперамент, характер, світосприйняття і особливості реакції на зовнішні і внутрішні збудники, ритуали, смаки, традиції, мова, міфологія, світогляд, ідеологія, політичні традиції, тобто практичне життя і його осмислення» [2, 51].

Підсумовуючи існуючі концепції (політичну, психологічну, культурологічну, історико-економічну, етнічну), визначення і потрактування поняття «нація» можна зробити узагальнення: нація – це велике історичне, динамічне, цивілізоване співтовариство громадян, часто поліетнічне,

але об'єднане навколо якогось одного етносу; із національною мовою внутрішнього державного спілкування, із власною територією, спільними інтересами, спільною волею бути єдиним цілим, спільною національною культурою, усвідомленням спільності минулого, сучасного і майбутнього і водночас власної самобутності та спільною назвою.

Серед тих українців, які першими вголос заговорили про самостійність України, про важливість захисту національних інтересів українського народу та про те, що означає поняття «нація», в чому відмінність між етносом і нацією, є І. Франко.

«Ю. Бачинський у статті «Україна *irredenta*», М. Міхновський у працях «Самостійна Україна», «Націоналізм та космополітизм», «Націоналізм – всевітня сила», І. Франко у статтях «Поза межами можливого» та «Одвертому листі до галицької молодіжці», Д. Донцов в «Ідеології чинного націоналізму», автори «Української хати» розкривають як генеалогію національного становлення українства, так і філософсько-політичні підвалини невідворотного руху України до національної ідеї, національної держави та перспективи» [1, 8].

Як відомо, українці як нація пройшли певні етапи становлення – від періоду етнічної самоідентифікації (княжа доба, читаємо у «Повісті минулих літ», «Велесовій книзі» – «Ми ж русичі – аж ніяк не варяги»), появи козацько-руської нації, відродження національної свідомості, духу українського народу Словом Т. Шевченка – до самостійницьких концепцій, формування української політичної нації у другій половині XIX – на початку XX ст. (М. Грушевський, І. Франко, М. Міхновський, С. Петлюра, Д. Донцов), до становлення української модерної нації.

На шляху виокремлення національної свідомості українців великий вплив мала публіцистична і письменницька творчість І. Франка. У публіцистичних працях І. Франка «Поза межами можливого» (1900), «Одвертому листі до галицької молодіжці» (1905), «Двоязичність і дволичність» (1905) чи не вперше в українській історіографії знаходимо замість потрактування і вживання самоназви українців не

як «южноросів», «малоросів», «галичан», «наддніпрянців», а як «українців», «української нації».

Надзвичайно болючою для І. Франка була проблема неісторичності, недержавності української нації. «Український народ, що налічує близько 20 мільйонів і займає великі простори від Сяну до Кубані, перебуває у вкрай ненормальному становищі. Історія останніх сторіч складається так нещасливо для нього, що він відстав від своїх сусідів щодо розвитку як політичного і суспільного, так й інтелектуального. Поділений на дуже нерівні частини між двома могутніми державами, в одній з яких усіма засобами політичної влади і адміністративного свавілля утримується на рівні вегетування такою мірою, що навіть його мова є недозволенним плодом. У другій користується, щоправда, опікою конституційних законів, але, позбавлений імущих і впливових верств, надто мало може з неї користати» [10, 143].

Хвилювало і не залишало байдужим І. Франка питання коренів та витоків українського народу. «Історичні дослідження вистежують сліди сього народу майже аж до великої слов'янської міграції в VI в., показують його предків у напівзабутих антах, розвертають наш образ його родового і племінного життя у VIII і IX віках, виявляють перші сліди самостійних державних організацій між ними в першій половині IX віку, значно перед легендарним приходом трьох братів, і доводять, що старе національне ім'я Русь не було імпортованим варязьким прозвищем, але місцевим виплодом південноруської, спеціально полянської, київської державної організації» [11].

І. Франко мав своє бачення і розуміння поняття «українська нація». У «Одвертому листі до галицької молоді» він зауважує: «Ми мусимо навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів. І се почуття не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вестися за собою практичні конвенції. Ми повинні – всі без виїмка – поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурним стані познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками... щоб ми боліли кожним її частковим, локальним болем і радувалися кожним хоч і як дрібним та частковим її успіхом. А головне, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почували себе справді, практично частиною його» [12, 580].

Ідея цілісності, консолідації, соборності української нації залишається актуальною і в наш час, ця ідея декларується і сповідується І. Франком не лише у публіцистичних працях, але й у поезії: «Встане славна мати Україна, / Щаслива і вільна, / Від Кубані аж до Сяну-річки / Одна, неподільна» («Розвивайся ти, високий дубе...»).

І. Франко у дослідженні «Панщина та її скасування 1848 року в Галичині», розглядає питання соціального складу української нації і робить висновок про те, що поняття «нація» значною мірою є залежним від національної цілісності народу як єдиного соціокультурного організму. Зазначаючи, що панщина у Галичині була для українців подвійним національним лихом – як соціальним, так і національним, він зауважував: «Ми, русини, особливо в Галичині, здавна-давня були хлопська нація. Майже все, що піднеслося понад хлопа, – чи то шляхта, чи міщани – все те за польських часів зробилося поляком; за Австрії зразу німцем, а пізніше знов поляком. При руській мові, при руській народності лишилися тільки прості чорні хлопці та мало вчені сільські священики» [13, 108].

«Мусимо відзначити, що в різні періоди своєї діяльності І. Франко по-різному ставився до проблеми соціальної структури української нації, навіть займав протилежні позиції. Розуміння українського народу як передусім селянства, народних низів домінувало в українській історіографії другої половини XIX століття. І. Франко ж відійшов від народницької концепції української нації» [3, 43]. Саме тому науковець І. Франко акцентує увагу на необхідності та провідній ролі у становленні нації української інтелігенції, яка має стати «сіллю нації», її провідною верствою, консолідуючою силою власного народу: «Перед українською інтелігенцією відкривається тепер, при свободніших формах життя в Росії, величезна дійова задача – витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного і політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй...».

Ідея консолідації, згуртування української інтелігенції одна із найбільш важливих і гострих у історіософських дослідженнях Франка. «...Одна з головних болячок нашого національного життя, – пише І. Франко, – розрив нашої інтелігенції на два табори, український і московський...» [12, 579].

«І. Франко має на увазі Галичину, але сьогодні цими словами можна характеризувати всю Україну, бо русифікація поділила її на дві частини. Тільки тепер мова йде не про інтелігенцію, а про цілий народ. Національно свідомою його частина постійно відчуває небезпеку для нашого державного життя, яке перебуває під контролем і тиском промосковських партій та організацій, промосковських засобів масової інформації... Головний зміст п'ятнадцятилітнього парламентського, суспільного, політичного і релігійного життя в незалежній Україні – це боротьба між свідомим українством і зросійщеною частиною нашого народу» [4, 21].

І. Франко був переконаний, що вирішення суспільних, економічних та політичних потреб нації пов'язані із задоволенням національних, культурних потреб: «Значить, жолудкові ідеї, тобто національно-економічні питання самі собою, з залізною конвенцією пруть усяку націю до виборювання для себе політичної самостійності, а в протилежнім разі розкривають перед нею неминучу перспективу економічного невілля, занепадіння, пауперизації, культурного застою і упадку» [14, 305].

В. Мазепа зауважував, що І. Франко став творцем «гуманістично-культурноцентричної концепції української нації» [3, 48]. І. Франко глибоко досліджує у своїх наукових розвідках причини пригнобленого, розгубленого, меншовартісного становища української нації. «Історія XVIII віку для українських мас народних – то поступове ослаблення свободного козацького елемента, ширяння кріпацтва а рівночасно обкрякування і притлумлювання автономії, початків просвіти народної і всіх прав української окремішності. Московська «плеть» була так само дошкульна, як польська нагайка, та тільки гнала українську націю не на шлях поступу і цивілізації, а в безодню темноти й застою» [9, 166].

Франко завжди знаходився на вістрі часу, був знайомий з найновішими поглядами і науковими дослідженнями свого часу. Він не залишався осторонь новітніх ідей і поглядів щодо української нації. Так, у брошурі «Україна irredenta», яка замовчувалася і приховувалася у радянському літературознавстві, І. Франко аналізує підходи і погляди, висловлені Ю. Бачинським у брошурі «Україна

irredenta» та праці невідомого автора під назвою «О безвыходности украинского социализма». І приходиться до висновку про те, що «...потреба політичної самостійності України, то справа ця вийде на порядок денний політичного життя Європи і не зійде з нього, поки не осуществиться» [9, 179]. І хоча «ідеал національної самостійності в усякім погляді, культурнім і політичним, лежить для нас поки що ... поза межами можливого... та не забуваймо ж, що тисячі стежки, які лежать просто-таки під нашими ногами, і що тільки від нашої свідомості того ідеалу, від нашої згоди на нього буде залежати, чи підемо ми тими стежками в напрямі до нього...» [8, 309]. Ці слова І. Франка наснажували до дії не одне покоління українців.

«І. Франко завершив кристалізацію модерної української нації з усіма належними атрибутами. Він був трибуном самостійної України. Це видно в багатьох його висловлювань у статтях, і, зокрема, в поезіях» [6, 23]. Франка неможливо сприймати як політика минулої доби – його передбачення й заповіді належать нашому часові. «Сьогодні український народ має свою державу. Але по-справжньому державним народом він ще не став, адже немала його частина не звільнилася від комплексу меншовартості, від невірницького бажання бути щасливим на службі в могутнього сусіда» [4, 21].

Отже, публіцистична спадщина І. Франка залишається актуальною і важливою не лише при вивченні науковцями теоретичних, історіософських питань трактування по-

няття «нація», але й для сучасних політиків, політологів, державників, які часом свідомо ігнорують, нівелюють, заперечують Франкове розуміння понять «українська нація» та «Українська держава».

1. Кононенко П. Національна ідея, нація, націоналізм: Монографія. – К.: Міленіум, 2005. 2. Лук'яненко Л. Національна ідея і національна воля. – К.: МАУП, 2003. 3. Мазепа В. Історіософські ідеї Івана Франка // Київська старовина. – 2000. – № 3. 4. Павличко Д. Іван Франко – будівничий української державності // Будівничий української державності. Хрестоматія політологічних статей І. Франка / Упоряд. Д. Павличко. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 21. 5. Новий словник іншомовних слів / За ред. Л. І. Шевченко. – К.: Арії, 2008. 6. *Славутич Я.* Іван Франко і Росія. – Вінніпег, 1959. 7. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / Під заг. ред. В. І. Воловича. – К.: Український центр духовної культури, 1998. 8. Франко І. «Поза межами можливого» // Будівничий української державності. Хрестоматія політологічних статей І. Франка / Упоряд. Д. Павличко. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 9. Франко І. «Україна irredenta» // Будівничий української державності. Хрестоматія політологічних статей І. Франка / Упоряд. Д. Павличко. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 10. Франко І. Децю про польсько-українські відносини // Будівничий української державності. Хрестоматія політологічних статей І. Франка / Упоряд. Д. Павличко. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 11. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Зібрання творів: У 50-ти т. – К.: Наук думка, 1970–1986. – Т. 41. 12. Франко І. Одвертий лист до галицької української молоді // Будівничий української державності. Хрестоматія політологічних статей І. Франка / Упоряд. Д. Павличко. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 13. Франко І. Панщина та її скасування у 1848 р. в Галичині // Збір творів: У 50-ти т. – К.: Наук думка, 1986. – Т. 47. 14. Франко І. Поза межами можливого // Будівничий української державності. Хрестоматія політологічних статей І. Франка / Упоряд. Д. Павличко. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006.

Олена Даниліна

Рецепція образу гетьмана Івана Мазепи в «Крилої вічної гордії» Олега Гончаренка

У статті розглядається і традиційне, і оригінальне трактування О. Гончаренком образу гетьмана Івана Мазепи, який виступає не тільки ідейно-композиційним стрижнем твору, але й символом руху вперед до вільної України.

In the article the traditional as well as an original interpretation by O. Goncharenko of the image of hetman Ivan Masepa, who is not only the ideal-composition core of the writing, but also a symbol of the moving forward to the free Ukraine, are examined.

Олег Миколайович Гончаренко – член Спілки письменників України, автор тринадцяти поетичних і прозових книжок, поет, відомий і популярний у Запорізькому краї, втім ще належно не поцінований критиками.

В останні роки з'явилися кілька публікацій, присвячених його творчості, в «Літературній Україні» – Д. Міщенко, М. Рибки, Т. Дігай. Творчість поета досліджують доценти кафедри української і зарубіжної літератури Мелітопольського державного педагогічного університету Н. Зайдлер і В. Зотова, рецензії і наукові статті публікували професори університету А. Мартинюк і В. Гудзь. Цінують його й колеги по перу – Г. Лютий, О. Фесюк, М. Ткач.

Г. Лютий, Голова запорізької обласної організації НСПУ, в книзі «Письменники Запорізького краю» написав про Олега Миколайовича: «Такі поети, люди з таким духовним космосом, як Олег Гончаренко, не можуть жити без батьківщини із усіма її складовими – до найбуденніших» [3, 394]. Н. Зайдлер і В. Зотова у передмові до збірки «Напроти пам'яті (Проталини дзеркала)» зараховують поезію О. Гончаренка до філософської лірики, визначають її як «небуденне явище сучасної української літератури» [2, 6], твердять, що його твори «природно поєднують класику і модерн, а коли брати до уваги апокаліптичні мотиви, – то й постмодерн» [2, 16]. У ювілейній статті-рецензії Д. Міщенко зауважує, що «...не можна лишати поза

увагою поезію такої емоційної наснаги і такого високого душевного злету» [4, 4].

Книга Олега Гончаренка «Крилогія Вічної Гордії», що вийшла друком у 2009 р., має надзвичайно цікаву й чітку композицію: три частини – «Храм голосів», «Собор одкровенень», «Зірка Вітанія», три передмови або інтермедії – «Дивний сон», «Любисткове лібрето», «Пора медозбору», три втілення ліричного героя – Сум-отой-я (автопортрет в мінорі), Саме-той-я (автопортрет в мажорі), САМІТОІЯ (автопортрет в реальності). В основі книги – болуче становлення і самого автора, і його ліричного героя, тернистий шлях від скіфа до українця. «Одвічний Скіф, одвічний Мудрий Сторож – таких же відчуваю, як і я» [1, 33] в першій частині книги трансформується в «Постскриптуми для просвітлених» в українця: «– Ти українець? – Так, українець, – киваю головою, забувши про Статут і несамохиті переходячи на рідну мову, – з діда-прадіда...» [1, 641].

Творчий задум автора – показ становлення Українця – проходить різні етапи реалізації: «Себе я вже знайшов у «Храмі голосів». Віру свою я вже знайшов в «Соборі одкровенень». Отже, залишилось знайти лише свій Материк... [«Зірка Вітанія» – О. Д.]» [1, 396].

Об'єднувальними образами книги, крім ліричного героя, є образи-символи Мазепи і Полтавської битви. Гетьман Мазепа з'являється вперше опосередковано в перед-